

ЛУШПІЄНКО В. М.,
аспірант кафедри правосуддя
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 343.13

ДОСТОВІРНІСТЬ ПОКАЗАНЬ СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ТА США

У статті розглядаються обставини та умови оцінки показань свідка судом у кримінальному провадженні за критерієм достовірності. Автором проведено порівняльно-правове дослідження нормативних положень, що регулюють зазначене питання в Україні та США. Виявлено позитивний досвід США, який може бути запозичений українським законодавцем.

Ключові слова: свідок, показання, показання з чужих слів, докази, допит.

В статье рассматриваются обстоятельства и условия оценки показаний свидетеля судом в уголовном производстве по критерию достоверности. Автором проведено сравнительно-правовое исследование нормативных положений, регулирующих данный вопрос в Украине и США. Выявлен положительный опыт США, который может быть взят во внимание украинским законодателем.

Ключевые слова: свидетель, показания, показания с чужих слов, доказательства, допрос.

The article deals with the circumstances and conditions of assessment of witness testimony by the court in criminal proceedings taken into account the criterion of credibility. The author conducts a comparative study of legal regulations governing this matter in the Ukraine and the United States. The positive experience of the USA was revealed.

Key words: affiant, testimony, hearsay evidence, case, interrogation.

Вступ. Показання свідка є одним із найбільш розповсюджених джерел доказів у кримінальному провадженні як в Україні, так і в іноземних країнах. Проте їх властивості зумовлюють необхідність підтвердження достовірності, надійності для віднайдення істини в справі. Умови оцінки їх достовірності та юридичної сили в національних законодавствах різняться. Вважаємо за доцільне звернутися до особливостей показання свідка в США, де тривалою практикою вироблені детальні норми їх застосування. Джерелом дослідження правил, що стосуються показань свідків, у США є Федеральні Правила про Докази (*Federal Rules of Evidence*) [1] (далі – Правила США), які застосовуються федеральними судами.

Грунтовне дослідження показань свідка як джерела доказів у кримінальному процесі України міститься в працях таких вчених, як В.Г. Гончаренко, Г.Ф. Горський, Ю.М. Грошевий, В.В. Король, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.М. Тертишник, Д.О. Савицький, С.М. Стахівський, Л.Д. Удалова, І.Я. Фойницький, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін.

Постановка завдання. Показання свідка на предмет їх достовірності перевіряється як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду. З огляду на відмінність процесуальних інструментів метою цієї статті є дослідження особливостей оцінки достовірності показань свідка в кримінальному процесі України та США лише на стадії судового розгляду.

Результати дослідження. Поняття «достовірності» розуміється як істинне знання, що підтверджується відповідними даними, «відповідність доказів об'єктивній дійсності», «знання, що не викликає сумнівів і не потребує обґрунтування» [2, с. 273]. Хоча слід погодитися з думкою, що в змагальному судочинстві достовірність не може бути безумовною, а лише відносною. Тому метою такої оцінки є не стільки відшукати істину, як встановити, яке твердження про сприйняття події є найбільш правдоподібним викладом [3, с. 220].

В основі судового рішення повинні лежати лише достовірні докази. Відповідно до ст. 94 «Оцінка доказів» Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [4] достовірність є одним із критеріїв оцінки доказів слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, поряд із належністю, допустимістю, достовірністю, достатністю та взаємозв'язку.

Показання є одним із процесуальних джерел доказів відповідно до ч. 2 статті 84 КПК України. Під показаннями розуміють відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ч. 1 ст. 95 КПК України). За загальним правилом особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом (ч. 5 ст. 95 КПК України). Крім того, суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України (ч. 5 ст. 95 КПК України). Зазначені положення спрямовані на забезпечення надійності і переконливості доказів, зменшення суб'єктивних факторів впливу, адже під час сприйняття показань із первинного джерела інформації зводиться до мінімуму кількість носіїв фактичних даних, а також їх інтерпретаторів [2, с. 274].

Крім джерела походження, на достовірність показань свідка впливає низка факторів. У літературі до них відносять: 1) особу свідка (наявність зацікавленості в результатах провадження, службових, родинних взаєминах з іншими учасниками процесу, його психологічні особливості, здатність сприймати і давати правдиві показання, репутація свідка, характеристика як члена суспільства і т. ін.); 2) характер показань свідка (джерелом якої життєвої обставини є показання, умови сприйняття обставин, наявність прогалин в обґрунтуванні, логічність викладу показань тощо); 3) співвідношення показань свідка з іншими доказами в провадженні з метою виявлення суперечностей або узгодженостей між ними [2, с. 273].

Обставини з'ясування достовірності показань свідка визначені в ст. 96 КПК України, до яких віднесено: право сторін ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка і кореспондуючий обов'язок свідка відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань; надання стороною показань, документів, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка; допит свідка щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями. Таким чином, сторона провадження наділена можливостями впливати на оцінку судом показань свідка в частині їх правдивості.

У Правилах США умови, що свідчать про достовірність (credibility) показань свідка, розроблені більш детально, ніж в українському законодавстві. У цьому документі закріплено, як і в КПК України, що свідок може свідчити про певний факт, лише якщо він особисто і безпосередньо сприймав його. Також встановлено загальне правило про те, що достовірність показань свідків може бути поставлена під сумнів будь-якою стороною, в тому числі тією, яка викликала даного свідка для дачі показань.

Обставинами, які враховуються під час оцінки достовірності відповідно до п. 608-609 Правил США, є: характеристика свідка і його поведінки у формі судження або репутації, наведення конкретних випадків поведінки (крім вчинення правопорушення); подання доказів засудження за вчинення злочину. Відзначимо, що в США встановлені суворі межі допустимості останніх доказів. Вони можуть впливати на оцінку достовірності лише за умови, якщо особа є повнолітньою, була засуджена лише за певне коло правопорушень, не була помилю-

вана або справа не знаходиться на стадії апеляції, а також з урахуванням строку давності. На наш погляд, оскільки таке положення сприяє забезпеченню презумпції невинуватості, а також справедливості в кримінальному процесі і захисту інтересів неповнолітніх, воно може бути впроваджене і в Україні.

У п. 608 Правил США закріплюється також дуже важливе положення щодо того, що дача показань як обвинуваченим, так і будь-яким іншим свідком не вважатиметься відмовою обвинуваченого або свідка від привілею проти самообвинувачення, якщо вони допитувалися тільки з питань, що стосуються достовірності показань. Привілей проти самообвинувачення є важливим правом особи, насамперед обвинуваченого. Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово констатував його порушення державами, зазначаючи, що «право на мовчання та його складова частина – право не давати показань проти себе в ст. 6 Конвенції окремо не згадані, але, тим не менш, вони є загальновизнаними міжнародними нормами, які лежать в основі поняття справедливої процедури у розуміння ст. 6 Конвенції». Крім того, ЄСПЛ у справі *Saunders v. the United Kingdom* вказав, що право не свідчити проти себе не може бути розумно обмежене лише зізнанням у скоєнні правопорушення, або показаннями, які прямо носять інкримінуючий характер, адже навіть просто інформація щодо фактів може бути в подальшому розгорнута в ході кримінального процесу на підтримку обвинувачення [5]. Таким чином, зазначене положення Правил США є елементом механізму забезпечення права не давати показань проти себе.

Окремо закріплено правило, за яким доказ вірувань або релігійних поглядів свідка є неприпустимим для цілей демонстрації того, що на їх підставі достовірність показань свідка зростає або знижується.

Таким чином, негативна репутація свідка, докази якої подаються стороною, як і в Україні, розглядається в п. 608 як підстава для поставлення показань під сумнів. Проте в цій статті також ідеться про такі обмеження: 1) доказ може стосуватися характеристики особи тільки з точки зору дачі правдивих або неправдивих показань; 2) доказ правдивості показань у вигляді характеристики є допустимим тільки в разі, якщо правдивість особи оскаржується думкою або репутацією або іншим чином.

Для оцінки показань свідка як достовірних важливе значення має сам спосіб і порядок проведення допиту в судовому засіданні. Порядок допиту свідку в судовому засіданні визначений у ст. 352 КПК України. Достовірність показань залежить від особи свідка, у зв'язку із чим до початку допиту суд встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим. Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий у судовому засіданні приводить його до присяги (ч. 2 ст. 352 КПК України).

Приведення свідка судом до присяги, а також попередження його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання, які мають місце до допиту свідка, можуть розглядатися як умови достовірності показань. Так, у п. 603 Правил США, яке стосується присяги свідка, уточнено, що це робиться для того, «щоб таким чином пробуджувати совість свідка і впливати на його свідомість із тим, щоб він усвідомив обов'язок давати правдиві свідчення».

Суд зобов'язаний контролювати хід допиту свідків, щоб уникнути зайвого витрачання часу, захистити свідків від образи або не допустити порушення правил допиту (ч. 3 ст. 352 КПК України). Правила США закріплюють аналогічне положення, додаючи також ефективність допиту для встановлення істини як мету контролю суду.

Згідно з ч. 7 ст. 352 КПК України після прямого допиту протилежній стороні кримінального провадження надається можливість перехресного допиту свідка. Відзначимо, що відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України порушення права на перехресний допит є одним із істотних порушень прав та свобод людини, наслідком яких є недопустимість отриманих в результаті доказів. Під час перехресного допиту дозволяється ставити навідні запитання. Причому, на відміну від перехресного допиту, ч. 6 цієї статті встановлює заборону ставити навідні запитання (запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї) під час прямого допиту.

Аналогічні правила існують і в США з тим винятком, що навідні запитання можуть використовуватися під час прямого допиту в тих випадках, коли необхідно прояснити свідчення. У свою чергу, за загальним правилом навідні запитання повинні бути дозволені під час перехресного допиту.

Перехресний допит є основним засобом перевірки достовірності доказів, тактиці проведення якого присвячені численні праці американських вчених. Загалом тактика проведення такого допиту свідка протилежною стороною може мати на меті як дискредитацію свідка (доведення того, що йому з певних причин не можна довіряти), так і дискредитацію його свідчень (доведення недостовірності власне змісту показань, посиляючись на відсутність логіки, інші докази в справі тощо). Втім, у Правилах США встановлені також межі перехресного допиту, а саме обмеженість тими обставинами, які досліджувалися під час прямого допиту, і обставинами, що стосуються достовірності показань свідків. Проте суд може також на свій розсуд дозволити дослідження додаткових питань, як і під час прямого допиту (п. 611). Вважаємо, що такими правилами слід доповнити і КПК України.

Згідно з ч. 12 ст. 352 КПК України свідок, даючи показання, має право користуватися нотатками, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті. Це положення лише непрямо впливає на достовірність показань. Більш доцільним є підхід, застосований в Правилах США, а саме передбачення права протилежної сторони отримати ці письмові документи в ході розгляду справи, вивчити їх, піддати свідка перехресному допиту у зв'язку з ними і вказати на ті їх частини, які стосуються надання свідчень свідком.

Висновки. Отже, оцінити показання свідка на предмет їх достовірності означає зробити висновок про те, чи відповідають вони об'єктивній дійсності. Виходячи з аналізу відповідних норм США, вважаємо, що українським законодавцем може бути запозичений досвід щодо встановлення обмежень для подання доказів засудження за вчинення злочину свідка з метою доведення недостовірності його показань; закріплення положення про те, що дача показань свідком не вважатиметься відмовою обвинуваченого або свідка від привілею проти самообвинувачення, якщо вони допитувалися тільки з питань, що стосуються достовірності показань; навідні запитання можуть використовуватися під час прямого допиту в тих випадках, коли необхідно прояснити свідчення; встановлення меж перехресного допиту, а саме обмеженість тими обставинами, які досліджувалися під час прямого допиту, і обставинами, що стосуються достовірності показань свідків; передбачення права сторони отримати письмові документи, які свідок використовує під час допиту в суді.

Список використаних джерел:

1. Federal Rules of Evidence, as amended to December 1, 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.law.cornell.edu/rules/free>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
3. Бернам У. Правовая система США. 3-й выпуск / У. Бернам. – М. : «Новая юстиция», 2006. – 1216 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013 р. – № 9-10. – С. 474.
5. Saunders v. the United Kingdom, № 19187/91, рішення від 17 грудня 1996 р.

